
ТИПОЛОГІЯ ТА СПЕЦИФІКА ЛЕКСИЧНИХ, МОРФОЛОГІЧНИХ І СИНТАКСИЧНИХ АНОРМАТИВІВ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ

Максимець Оксана

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-712-3-1-11>

ВСТУП

Сучасний етап розвитку наукового дискурсу відзначається високою інтенсивністю продукування текстового контенту та розширенням кола авторів. Водночас зростання обсягів наукових публікацій супроводжується зниженням рівня дотримання мовних норм. Науковий стиль, який традиційно вимагає граничної точності, об'єктивності, логічності та однозначності сприйняття, сьогодні дедалі частіше зазнає поверхового редагування, використання автоматизованого перекладу та стилістичної недбалості.

Появи лексичних, морфологічних та синтаксичних анормативів у наукових працях не лише порушують цілісність сприйняття викладеного матеріалу, а й викривляють термінологічний апарат і знижують загальний статус вітчизняних наукових досліджень. Комплексний аналіз та систематизація мовних відхилень на різних рівнях текстової структури є необхідною передумовою для вироблення ефективних механізмів їх виявлення, корекції та подальшого запобігання.

Питанням норми, культури мови та виправлення мовних помилок у фахових текстах присвячено праці багатьох українських лінгвістів (зокрема, К. Городенська, І. Вихованець, Н. Загнітко, О. Пономарева, О. Сербенської, О. Стишова та ін.). Проте, попри наявність ґрунтовних праць із загальної культури мовлення, нормативні зсуви саме в сучасних наукових публікаціях потребують постійного моніторингу через динамічний розвиток терміносистем та зміну мовних практик. Як слушно зауважила Астахова С.О., особливості розвитку й потенціал наукової мови, її якість та внормування без перебільшення можна

вважати цікавими і вкрай нагальними проблемами сучасної гуманітаристики»¹.

Мета нашої праці – виявити, класифікувати та проаналізувати найтиповіші лексичні, морфологічні та синтаксичні аномативи у сучасних наукових текстах, а також запропонувати нормативні варіанти їх корекції.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань як схарактеризувати специфіку вияву мовної норми та девіацій у науковому стилі; виокремити й систематизувати лексичні аномативи (кальки, плеоназми, тавтологічні словосполучення, неточне вживання термінів); проаналізувати типові морфологічні порушення (виникнення аномативів у ступенюванні прикметників, у дієслівному та прийменниковому керуванні, у вживанні не властивих українській мові активних дієприкметників, в оформленні граматичних форм іменника); дослідити типові помилки в синтаксисі академічного тексту (невдалі дієприслівникові звороти, розрив синтаксичного зв'язку, надмірну ускладненість речень); виробити рекомендації щодо редакційного опрацювання наукових текстуальних масивів.

Об'єктом дослідження є фрагменти наукових публікацій (статей, монографій, авторефератів) із наявними порушеннями мовної норми.

Предметом дослідження є лексичні, морфологічні та синтаксичні аномативи як явища відхилення від кодифікованої норми сучасної української літературної мови в науковому дискурсі.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс наукових методів: описовий (для інвентаризації та характеристики ілюстративного матеріалу), компаративний (для зіставлення нормативних і девіантних варіантів), а також метод структурно-рівневого аналізу (для класифікації помилок за мовними рівнями).

1. Лексичні аномативи в науковому дискурсі

Дотримання лексичних норм є фундаментальним критерієм академічної грамотності та культури наукового мовлення. У науковому дискурсі, де ключовими вимогами до інформації є її точність, логічність, об'єктивність та однозначність сприйняття, будь-які мовні відхилення зумовлюють деформацію семантики тексту, що ускладнює його сприйняття. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження лексичних аномативів – стійких відхилень від слововживальних норм, які руйнують системність наукового викладу.

¹ Астахова С. О. Стильові вади сучасного стоматологічного наукового дискурсу. Збірник наукових праць I Міжнародної науково-практичної конференції «Technology, engineering and science – 2018» (24–25 жовтня 2018 р.). Лондон : ПолтНТУ, 2018. С. 201.

Лексичні анормативи у фаховому тексті рідко є наслідком свідомого стилістичного прийому (як-от у художньому чи публіцистичному стилях); найчастіше вони зумовлені відсутністю належної мовної саморефлексії автора, недостатнім володінням терміносистемою або ж позамовним впливом інших мовних систем. На підставі аналізу емпіричного матеріалу серед лексичних девіацій у наукових працях можна виокремити декілька найбільш репрезентативних категорій.

Серед лексичних помилок, які трапляються в академічних текстах, панують **плеоназми**, що стали непомітними через свою звичність і повсякденне використання, насамперед, засобами масової інформації². Плеоназми в наукових текстах підступні: вони часто маскуються під «солідну» академічну мову, але насправді лише обтяжують речення й розмивають зміст. Науковий стиль вимагає максимальної точності та лаконічності, тому дублювання змісту тут є грубою помилкою.

Ось найпоширеніші приклади плеоназмів, які часто спостерігаються в наукових роботах, статтях та дисертаціях:

1. Тавтологічні словосполучення (дублювання значення)

Найчастіше це поєднання іменника та прикметника (або двох іменників), де одне слово вже повністю містить у собі значення іншого, наприклад: головна суть (суть), потенційні можливості (можливості), взаємне співробітництво (співробітництво), головний пріоритет (пріоритет), статистичні підрахунки (статистика або підрахунки), переважна більшість (більшість або абсолютна більшість). Наведемо кілька прикладів: *Переважна більшість з них приурочена до різноманітних ювілейних дат, найчастіше – черговій річниці першого польоту літака того чи іншого типу* (Харчук 7); *Проведено кількісні підрахунки іменника, виділено найуживаніші, поширені, маловживані й рідкісні імена* (Ящук 20).

2. Зайві уточнення з іншомовними словами

Дуже часто плеоназми виникають через те, що автор не до кінця усвідомлює точний переклад запозиченого терміна. *Пам'ятний сувенір* – souvenir з французької перекладається як «спогад», «пам'ять». Отже, сувенір уже є пам'ятним. *Прейскурант цін* – німецьке preiscurant уже містить у собі слово preis (ціна). Правильно: преїскурант. *Вільна вакансія* – vacans латиною означає «вільний, порожній». Невільних вакансій не існує. Правильно: вакансія. *Передовий авангард* – французьке avant-garde перекладається як «передова варта». Правильно: авангард.

² Максимець О.М. Лексико-стилістичні анормативи в академічному тексті *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 69. том 2. С. 150.

В простудійованих наукових фрагментах маємо такі приклади зазначених лексичних анормативів: *автентичний факт* (Демченко 185), *вульгарний популізм* (Політична історія... 4, 96), *гіпотетичне передбачення* (Галаш 67), *інтелектуальна рефлексія* (Лімборський 132), *інтерактивна взаємодія* (Берегова 62), *компонентний склад* (Коломієць Л. В. 172), *майбутня перспектива* (Гдиченський 120), *міжсуб'єктна комунікація* (Зарецький 135), *репрезентативно представлений* (Новицький 191), *ручна мануфактура* (Химка 47, 175).

4. Плеонастичні сполучники та вставні конструкції

Це слова-паразити високого стилю, які автори використовують для зв'язку думок, не помічаючи дублювання, наприклад: *«Але, проте, результати експерименту...»* – є помилкою, оскільки *але, проте* є синонімами. Виберіть щось одне. У *кінцевому підсумку* – підсумок і є кінцем певного процесу чи міркування. Правильно: «у підсумку» або «зрештою».

5. У наукових текстах повторення окремих положень може бути свідомим стилістичним прийомом. Зокрема, для акцентування ключової тези автор нерідко формулює її різними способами в різних частинах тексту, що, начебто, сприяє кращому сприйняттю та запам'ятовуванню основної ідеї. Повторення ключових положень є ефективною комунікативною стратегією, що підвищує переконливість і результативність писемного мовлення. Водночас такі стилістично вмотивовані повтори слід відрізняти від невиправданого дублювання змісту («тупцювання на місці»), яке не містить нової інформації. Таке явище можна розглядати як різновид розширеного плеоназму, коли той самий зміст відтворюється не в одному слові, а в кількох словах або висловах, наприклад: *Інвестування – це економічний процес, результати дії якого проявляються через певний час, тому ефективність інвестування виявляється через значний проміжок часу* (Кириченко, Харченко 66).

Плеонастичному викладу притаманні й постійні уточнення попередньо названого предмета думки. Це не є проблемою, якщо уточнення не стосуються загальновідомих фактів: *Упродовж усього розвитку людства формується світ людей, що говорять однією мовою, тобто мовна картина світу як сукупність знань про світ, відтворених у лексиці, фразеології, граматиці тощо* (Бородіна 37).

Насправді плеонастичні вислови, як відомий потужний засіб експресивності та емоційного забарвлення в художніх творах, є надлишковим семантико-синтаксичним елементом для академічних текстів. Плеоназми виникають здебільшого тоді, коли автор або не вдумується в лексичні значення (*ілюстративний приклад, міжсуб'єктна*

комунікація), або вживає слова автоматично, як штампи (*потенційні можливості, функціональне призначення*), або прагне повихвалитися науковим терміном (*іманентна сутність*) (Максимець 150).

В академічному дискурсі критично важливо зважати на точність використання **паронімів**. Пароніми (слова, схожі за звуковим складом, але різні за значенням) у наукових текстах потребують особливої уваги. Через те що науковий стиль вимагає максимальної точності, однозначності та чіткості, помилка у виборі пароніма може повністю спотворити зміст дослідження або знизити його академічний рівень. Оскільки розмежування формально чи семантично подібних (але не взаємозамінних) терміноодиноць, тобто термінів-паронімів і термінів псевдосинонімів, для наукової мови є значно важливішим завданням, аніж для загальнолітературної³. Характерними нормативами під час послуговування паронімами є сплутування значень слів *завдання* – *задача*. *Завдання* – те, що визначено або заплановано для виконання. *Задача* – питання, переважно математичного характеру, яке розв'язується за допомогою обчислень за визначеною умовою. Певно що у такому контексті як *«Актуальною є задача забезпечення точності та повторюваності результатів тестування при оцінці різних психофізіологічних функцій людини»* (Фірсов 2) варто було все ж написати «завдання».

Не потрібно плутати й слова *запитання* і *питання*. *Запитання* – це словесне звернення до когось, яке потребує відповіді, вимога, прохання з приводу чогось; запит. Слово *питання* здебільшого вживають, коли йдеться про якусь проблему, справу, що потребує розв'язання, вивчення, дослідження. Наприклад: *ставити запитання, відповідати на запитання, риторичне запитання*, але *порушувати питання, досліджувати питання* тощо. І в цьому контексті потрібно ще зазначити, що варто б було замінити скальковану конструкцію *«задати питання»* на стилістично правильний варіант: *поставити запитання* або *запитати*.

З-поміж економічних термінів потрібно звернути увагу на широко вживані синонімічні пароніми *торговий* – *торговельний*, пор.: торговий знак, торгова марка, торговий порт, торговельний ряд, торговельне об'єднання, торговельна мережа⁴.

Однією з поширених лексичних помилок під час уживання паронімів є неправильне розмежування слів *«напрям»* і *«напрямок»*. Хоча сучасні

³ Вакуленко М. О. Особливості семантики паронімів і псевдосинонімів у науковому стилі української мови. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. К.: Видавн. центр КНЛУ, 2011. Т. 14, № 2. С. 31.

⁴ Максимець О.М. Лексико-стилістичні аномалії в академічному тексті *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 69. том 2. С. 151.

словники подають ці іменники як семантично близькі, у мовній практиці простежується тенденція до їхнього стилістичного розмежування. Зокрема, лексему «*напря́м*» використовують для позначення шляху розвитку, сфери діяльності, наукової чи ідейної спрямованості, а також суспільних і літературних течій. Натомість слово «*напрямок*» частіше вживають на позначення фізичного руху або просторової орієнтації на невеликих відстанях. Отже, в такому контексті як «*напрямки визначення відповідності окремих організаційних форм інтеграційних об'єднань ... вимогам ефективного здійснення спільної інвестиційної діяльності, що дозволило обґрунтувати доцільність формування інтеграційних об'єднань за участю банків на інвестиційному ринку України у формі інвестиційних консорціумів*» варто послуговуватися такою лексемою як «*напря́м*» (Сисоєва 5), а не «*напрямок*».

Окрім зазначених прикладів досить часто ототожнюють слова *чисельні* – *численні*, *приводити* – *призводити*, *наявний* – *наочний*, *зумовлювати* – *обумовлювати*, *об'єм* – *обсяг тощо*.

Головна причина помилок із паронімами в науковому стилі – це автоматизм або вплив міжмовної інтерференції (калькування). Лише вдумлива рецепція авторського тексту, усвідомлене заглиблення в контекст слугують вибору потрібної, влучної лексеми, що відповідає літературній нормі та дозволяє уникнути застосування таких аномативних слів-паронімів.

Перешкодою для логічного, чіткого й зрозумілого викладу думок в академічному тексті, а також їх правильного сприйняття й засвоєння адресатом, є таке лінгвокультурне явище як **міжмовна омонімія**. Вона охоплює слова або словосполучення різних мов, що мають однакову звукову й графічну форму, проте різняться за своїм значенням. Такі мовні одиниці відрізняються також особливостями лексичної сполучуваності та семантичним обсягом. Показовим прикладом є українське слово *область* і російське *область*. Хоча обидві лексеми можуть позначати адміністративно-територіальну одиницю або певний регіон країни, в українській мові слово *область* функціонує лише у значеннях «частина певної території», «адміністративно-територіальна одиниця» та «скінченна частина простору або поверхні» (у математиці). Натомість значення «галузь», «сфера» чи «царина», властиве російському відповіднику, для української лексеми не є нормативним. Саме тому в такому текстовому фрагменті «наука як система знань утворює теорію відповідно до предметної області» використання слова *область* є мовною помилкою. У цьому контексті нормативним і семантично точним є вживання слова *галузь*.

Наведемо ще кілька прикладів міжмовної омонімії: *доказуємо* теорему (замість доводимо, а доказуємо небелицю до кінця); *являємося* найбільшими прихильниками теорії (замість є, а являємося хіба що у сні) та ін.

Однією з поширених проблем академічних текстів є неправильний переклад слів. Через мовний вплив у мові з'являються інтерференми та росіянізми, які витісняють питомі українські слова й призводять до мовних помилок.

Інтерференма – лінгвоодинаця, утворена шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови, що зазнає впливу, є небезпечним денаціоналізуючим явищем, оскільки витісняє з ужитку питомі мовні лексеми та зумовлює лексичні анормативи, наприклад: *звідки витікає* (звідки випливає), *в кінці кінців* (зрештою), *вияснити* (з'ясувати), *тезиси* (тези), *учбовий* (навчальний), *примінити* (застосувати), *установка* (настанова), *приймати участь* (брати участь), *слідуючі чинники* (такі чинники), *до таких понять відносяться* (до таких понять належать), *мова йде* (йдеться), *тим не менше* (проте, однак), *об'єм наукової статті* (обсяг наукової статті), *вірне рішення* (правильне), *усі без виключення* (усі без винятку), *відмінити закони* (скасувати закони), *діюче законодавство* (чинне законодавство), *існуючі методики* (наявні методики), *підняти питання* (порушити питання) тощо.

Ось кілька прикладів, зафіксованих в проаналізованих зразках наукового дискурсу: *Існуючі системи автоматизації технологічних процесів хлібопекарського виробництва не забезпечують оперативного комплексного реагування на швидкоплинні зміни ситуативної поведінки об'єктів управління, яка залежить від багатьох чинників технологічного та організаційного характеру* (Шаруда с. 1); *Дослідження виявило, що за обсягом роздрібного товарообороту та обсягом роздрібного товарообороту на одну особу, лідируючі позиції по означених показниках займають м. Київ, Дніпропетровська, Харківська та Львівська області* (Михайленко б).

З-поміж ненормативних одиниць, що трапляються в академічних текстах можна виокремити і **росіянізми** – слова чи словосполучення, утворені за зразком російських лінгвальних форм, які зазнають адаптації до словотвірних особливостей мови-запозичувача. Наприклад: у *протилежному випадку* – (в іншому разі), *наносити збитків економіці країни господарству* – (завдавати); *наряду з тим* – (поряд, нарівні) та ін.

Досить часто в наукових текстах можна простежити використання слова «даний», наприклад: *Дана концепція передбачає активний маркетинговий вплив на процеси перетворень на рівні суб'єктів ринку і виражається в орієнтації діяльності підприємства на ринок і, насамперед, споживача*

(Морозова с. 13); Джерельну базу даного дослідження складають, головним чином, матеріали російських архівів, оскільки з огляду на тривалу залежність України від імперського центру і стратегічне значення авіаційної промисловості переважна більшість документів, пов'язаних з історією української авіаційної промисловості відкладалась саме там (Харчук с. 10); Однак жоден з існуючих в даній час в Україні автоматизованих комплексів не вирішує завдання професійного відбору на сучасному рівні, оскільки їх розробка велась на нині застарілій технічній базі. (Фірсов с. 2); Даний розділ також містить опис виділених семи біотопів Ужгорода за строго фіксованими пунктами... (Станкевич 7).

Але з погляду лексики (вживання слів у належному значенні) це помилка, оскільки слово «даний» є калькою з російської мови. В українській мові воно означає, що щось комусь буквально дали або подарували (наприклад: «даний мені шанс»). Використовувати його у значенні «цей», «вказаний» або «розглядуваний» – це порушення лексичної норми. Залежно від контексту, замість кальки варто вживати природні українські відповідники: *в даному дослідженні* – у цьому дослідженні; *на даний момент* – на цей момент / *наразі* / *тепер*; *у даному випадку* – у цьому випадку / *в такий спосіб*; *дані вимоги* – зазначені вимоги / *окреслені вимоги*.

Проте, якщо слово «дані» вживається як іменник у множині (у значенні відомості, інформація, результати вимірювань – наприклад, «*статистичні дані*», «*отримані дані*») є цілком нормативним і активно використовується в науці. Помилкою є саме вживання «даний» як займенника чи прикметника замість «цей».

Отже, проведений аналіз засвідчує, що лексичні аномативи є суттєвим деструктивним чинником, який порушує точність і нормативність наукового мовлення. Виявлені приклади – від росіянізмів і плеоназмів до помилок, спричинених міжмовною омонімією та сплутуванням паронімів, – демонструють вплив як інтерференції, так і недостатнього відчуття значенневих меж слова. Систематизація цих відхилень підтверджує необхідність свідомого дотримання лексичної норми для збереження чистоти та виразності академічних текстів.

2. Морфологічні аномативи в сучасних наукових текстах: типологія, причини виникнення та тенденції кодифікації

Динамічні процеси в сучасній лінгвосистемі, детерміновані екстралінгвальними (інтернетизація, інтенсифікація міжмовних контактів, делібералізація стилів) та інтралінгвальними (закон мовної економії, аналітизм) чинниками, призводять до проникнення в науковий дискурс і так званих морфологічних аномативів – відхилень від чинних

морфологічних норм, які фіксуються в академічних виданнях, дисертаціях та фаховій періодиці.

Аналіз цих явищ дає змогу не лише виявити «слабкі місця» в мовній компетенції науковців, а й простежити живі тенденції розвитку української мови, де сьогоднішня помилка через певну системну регулярність завтра може стати кодифікованим варіантом.

Сучасний масив наукових публікацій демонструє декілька стійких зон морфологічної нестабільності. Найбільш частотні порушення норми виявляються на рівні іменника, прикметника та дієслова.

Аномативи у сфері **іменника**. Найбільше хибних трансформацій зазнають категорії роду та відмінка, що часто зумовлено міжмовною інтерференцією (насамперед впливом російської та англійської мов) або рудиментарним використанням застарілих мовних моделей.

Порушення родової належності іменників. У наукових текстах часто трапляється неправильне визначення роду термінів, зокрема іншомовного походження. Наприклад: використання слова «*дистрес*» або «*стенокардія*» у невласливих родових формах під впливом кальок, або помилки з абrevіатурами (визначення роду за основним словом: «*НАН України заявив*» замість «*заявила*»). Особливо показовим є хибне узгодження безеквівалентної лексики: «*ефективний наблік рилейшнз*» (іменник множинної форми в англійській мові сприймається як чоловічий рід однини).

Аномалії у формотворенні родового відмінка однини чоловічого роду (закінчення -а/-я та -у/-ю). Це одна з найскладніших зон української морфології. У наукових працях спостерігається невинуватана варіативність. Аноматив: «*аналіз документу*», «*моніторинг процесу*», «*критерій синтезу*», «*економічного вектору*». Відповідно до правописних стандартів, назви документів, процесів та абстрактних понять переважно вимагають закінчення -у/-ю (*документу, синтезу*), тоді як чітко окреслені об'єкти чи терміни іншого характеру – -а/-я (*вектора*). Варіативність тут часто межує з хаотичністю.

Значну кількість помилок можна виявити у граматичних формах **іменника** у родовому відмінку множини. Зосередимо увагу на основних правилах. Переважно у родовому відмінку множини іменники II відміни чоловічого роду мають закінчення -ів. Граматичним аномативом є словотворення *солдат*, *грам* замість *солдатів*, *грамів*. Якщо іменник втрачає суфікс -ин називного відмінка однини, то у множині матиме нульове закінчення, наприклад: *киян*, *житомирян*, *татар*, *болгар*, *вірмен* (виняток *вірменів*), так як у Н.в. одн. *киянин*, *житомирянин*, *татарин*, *болгарин*, *вірменин*. Є й паралельні форми *легенів* і *легень*, *перекриттів* і *перекрить*, *покриттів* і *покрить*.

Хибне творення кличного відмінка (або його ігнорування). Попри те, що науковий стиль є переважно монологічним та імперсональним, у рецензіях, відгуках та дискусійних статтях виникає потреба звертання: «Шановний колего!» замість аномативного «Шановний колега».

Щодо аномативів у сфері **прикметників**, то тут варто зазначити, що основний масив відхилень пов'язаний із категорією ступенів порівняння якісних прикметників, що репрезентує прагнення автора до гіперболізації або є наслідком синтаксичного калькування.

Аномативними є поєднання аналітичної форми (за допомогою слів *більш/менш*) із суфіксами вищого ступеня (-іш-, -ш-), наприклад: «*більш детальніший аналіз*», «*менш ефективніші методи*», правильно: «*детальніший аналіз*» або «*більш детальний аналіз*».

Дієслово в науковому тексті несе основне функціональне навантаження в описі процесів, експериментів та висновків. Саме тут фіксуються деструктивні явища, що руйнують автентичну граматичну структуру мови.

Перехідні дієслова, що вимагають від іменника знахідного відмінка без прийменника, у заперечних конструкціях змінюють форму керування на родовий відмінок (*виконую магістерську роботу – не виконую магістерської роботи; опрацьовую джерела – не опрацьовую джерел; вивчаю основи академічного письма – не вивчаю основ академічного письма і т. ін.*)⁵.

Пасивні дієслівні форми на -ся, які нині активно використовують під час оформлення результатів науково-дослідницької діяльності і які знеособлюють комунікацію, оскільки усувають активного діяча, варто замінювати активними (*науковці зазначають, а не науковцями зазначається; явище називають, а не явищем називається; дослідники систематизують, а не дослідниками систематизується і т. ін.*).

Найбільш критичною зоною наукового стилю можна зазначити й уживання активних **дієприкметників** теперішнього часу на -учий/-ючий, -ачий/-ячий. Варто замінювати зазначені дієприкметники прикметниками, іменниками, рідше підрядними реченнями. Наприклад: активні дієприкметники *виступаючий* та *поступаючий* варто замінити іменниками *промовець* та *вступник*, а не підрядними реченнями *який виступає, який вступає*. Для словосполучення «оточуюче середовище», яке досить часто трапляється в академічних текстах, нормативним є *довкілля* або *навколишнє середовище*. У конструкції *держава, нападаюча на сусідню країну* дієприкметник можна замінити лише підрядним реченням *держава, що напала на сусідню країну*.

⁵ Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і перероб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. 143 с.

Серед морфологічних аномативів також можна зазначити й надмірне захоплення пасивними дієприкметниковими формами на -ний, -тий у поєднанні з орудним відмінком суб'єкта («Парламент прийняв закон», а не «Закон був прийнятий парламентом»).

У межах лексико-граматичного класу **числівників** трапляються помилки в відмінкових формах складних числівників. Найбільша кількість помилок фіксується при зміні за відмінками назв сотень (від 200 до 900). Важливо пам'ятати, що в таких словах мають відмінюватися обидві частини, наприклад: *п'ятисот, семисот* а не *п'ятиста, семиста*.

Поява морфологічних аномативів у наукових працях не є випадковою; вона підпорядкована низці лінгвістичних, серед яких можна зазначити такі як тенденція до уніфікації, складність мовної парадигми та позамовних чинників, до яких можна віднести такі як білінгвізм, послаблення інституту редагування, псевдонауковість.

3. Типи синтаксичних помилок в науковому тексті

Науковий стиль мовлення вимагає граничної точності, логічності та однозначності викладу. Синтаксис наукового тексту є каркасом, на якому тримається аргументація дослідника. Проте прагнення авторів висловити складні думки часто призводить до перевантаження речень та порушення синтаксичних норм української мови.

Синтаксичні помилки не просто псують стилістику – вони викривляють зміст наукових положень, ускладнюють сприйняття гіпотез та знижують загальну верифікованість наукового знання. Розглянемо базову класифікацію синтаксичних порушень, які найчастіше трапляються в сучасних дисертаціях, монографіях та наукових статтях.

1. Порушення зв'язку керування та узгодження

Керування – це вид підрядного зв'язку, при якому головне слово (найчастіше дієслово або віддієслівний іменник) вимагає від залежного слова конкретної відмінкової форми, часто з певним прийменником. При керуванні лексичне і граматичне значення головного слова визначає відмінок залежного. Попри те, що українська мова має давно сформовану систему керування дієслів і віддієслівних іменників, правила побудови словосполучень із цим типом підрядного зв'язку мовці повсякчас порушують⁶. «Одна з головних причин сплутування відмінків керування – знов-таки насамперед через практику російсько-української двомовності.

⁶ Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Бондар Н. В. Типові помилки в синтаксисі наукового стоматологічного тексту. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 6. С. 139.

Відмінки керування дієслів часто не збігаються в українській і російській мовах», – слушно зауважує П.П. Куляс⁷.

Помилки у виборі прийменника: вживання «згідно інструкції», «відповідно з вимогами», «надіслати відгук на монографію» замість нормативного «згідно з інструкцією», «відповідно до вимог», «надіслати відгук про монографію».

Неправильний відмінок залежного слова: конструкції на зразок «властивий для металів» (норма: властивий металам) чи «потребувати для фінансування» (норма: потребувати фінансування – родовий відмінок).

2. Неправильна побудова дієприслівникових зворотів

Дієприслівник означає додаткову дію, яка виконується тим самим суб'єктом, що й основна дія, виражена присудком. Порушення цього правила – одна з найпоширеніших помилок у наукових працях.

Різносуб'єктність: «Аналізуючи результати експерименту, авторами було виявлено аномалію». У цьому реченні додаткову дію (аналізуючи) виконують автори, а граматичним підметом (чи його заміником у безособовій конструкції) є аномалія. Виходить, що аномалія сама себе аналізувала. Нормативний є такий варіант: «Аналізуючи результати експерименту, автори виявили аномалію» або «Під час аналізу результатів експерименту було виявлено аномалію».

3. Синтаксична однорідність та її порушення

При побудові речень з однорідними членами автори часто поєднують логічно несумісні або граматично різнооформлені поняття. Поєднання різних частин мови або синтаксичних конструкцій: не можна поєднувати як однорідні члени іменник та інфінітив, наприклад: «Методика спрямована на покращення показників та щоб оптимізувати процес». Нормативним є такий варіант: «Методика спрямована на покращення показників та оптимізацію процесу».

Спільне залежне слово при різних вимогах керування: «Розробка та керування процесом» (розробка (чого) – родовий відмінок, керування (чим) – орудний відмінок). Одне залежне слово «процесом» не може обслуговувати обидва іменники. Отже, нормативним є «Розробка процесу та керування ним».

4. Надмірна синтаксична ускладненість та «розщеплені присудки»

Науковий стиль схильний до номіналізації, через що дієслова замінюються на віддієслівні іменники. Це призводить до появи громіздких конструкцій та так званих «розщеплених присудків» (використання дієслова з широким

⁷ Куляс П. П. Типологія помилок: підручник, монографія. Київ : Видавництво НПУ імені Драгоманова. 2015. 160 с.

значенням разом із іменником замість одного повнозначного дієслова). Можна навести такі приклади розщепленого присудка як «*проводити дослідження*», «*здійснювати вплив*», «*проводити оптимізацію*». Варто б було замінити такими словами як «*досліджувати*», «*впливати*», «*оптимізувати*». Хоча такі конструкції є допустимими, їхнє надмірне накопичення робить текст статичним і важким для читання, надає йому штучної науковості, призводить до поняттєвого перенасичення матеріалу і зайвості. Зауважимо, що наукові тексти рясніють неорганічними для дієслівної української мови іменниковими присудками: *Провести дослідження* (= дослідити) *моделі прогнозування психофізіологічних показників людини на прикладі групи військових телеграфістів із застосуванням автоматизованого комплексу* (Фірсов 4); *Домінуючу роль* (=домінують) *у функціонуванні угруповань птахів міста відіграють окремі види супердомінанти, участь решти видів незначна* (Станкевич 17).

Частотні трикомпонентні структури, коли автор, що захоплюється розщепленими присудками, вставляє до їхнього складу означення, нерідко виявляється, що за змістом трислівний новотвір відповідає одному-єдиному дієслову: *Результати наших досліджень показали, що таурин справляє стимулюючий вплив на* (= стимулює) *гістамінову шлункову секрецію* (Грінченко, Гушинець, Янчук 143–144); *Загартовуючі процедури регулярно виконує* (= загартовується) *дуже незначна частина студентів* – 6,4% (Савчук 26).

Поширення розщеплених присудків пояснюють тим, що вони дають змогу точніше передавати відтінки думки, частково опредметнювати дію та представляти її як повторюваний процес або стан. Крім того, не всі такі конструкції можна повноцінно замінити одним дієсловом, адже окремі відповідники є неточними, маловживаними або взагалі відсутні.

Не наполягаючи на обов'язковій уніфікації присудків, виражених різними дієслівними формами, водночас наголошуємо на важливості стилістичної гармонії та цілісності завершеного наукового тексту. Радимо уникати будь-яких надмірностей і у слововжитку, і в синтаксичному оформленні наукової думки, особливо якщо воно суперечать традиційним тенденціям побудови словосполучень і речень, може спричинити нехтування виняткової ролі дієслова в науковому мовленні⁸.

5. Недоречне нагромадження підрядних конструкцій, наприклад: «*Порушена в статті проблема є дуже актуальною для вчителя-словесника, оскільки він увесь час говорить і йому слід слідувати за своїм*

⁸ Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Бондар Н. В. Типові помилки в синтаксисі наукового стоматологічного тексту. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». 2019. № 6. С. 141.

мовленням для того, що б його розуміли учні». Варто б було написати так *«Порушена у статті проблема є актуальною, оскільки розглядає основні питання культури мовлення вчителя-словесника»*.

6. Поєднання дієприкметникових зворотів із підрядними частинами.

Складнопірядне речення складається з двох або більше предикативних частин, поєднаних підрядним зв'язком за допомогою сполучників або сполучних слів. Головна частина підпорядковує собі підрядну, а підрядна залежить від головної.

Водночас важливо дотримуватися норм побудови таких речень. Зокрема, у підрядній частині не слід уживати дієприкметниковий зворот без логічного й граматичного обґрунтування, адже це вважається грубим порушенням синтаксичних норм. Дієприкметниковий зворот – це «поширене означення, виражене дієприкметником з пояснювальним словом»⁹. Недоцільно поєднувати в одній конструкції підрядної частини з дієприкметниковим зворотом, наприклад: *«Висновки, які (що) зроблені після обстеження ротової порожнини хворого, буде використано під час подальшого медикаментозного лікування»* потрібно замінити на *«Висновки, зроблені після обстеження ротової порожнини хворого, буде використано під час подальшого медикаментозного лікування»*.

Отже, усунення синтаксичних помилок у науковому тексті – це не просто формальне дотримання правил мовної норми, а інструмент забезпечення точності наукової комунікації. Очищення тексту від розщеплених присудків, нанизування відмінків та неправильно побудованих дієприслівникових зворотів дозволяє зробити виклад динамічним, логічним та переконливим для наукової спільноти.

ВИСНОВКИ

Здійснений комплексний аналіз лексичних, морфологічних та синтаксичних відхилень від нормативності в сучасних академічних працях дозволяє зробити такі узагальнення:

1. Лексичні аномалиї є суттєвим деструктивним чинником, який порушує точність і нормативність наукового мовлення. Виявлені приклади – від росіянізмів і плеоназмів до помилок, спричинених міжмовною омонімією та сплутуванням паронімів, – демонструють вплив як міжмовної інтерференції, так і недостатнього відчуття значеннєвих меж слова. Систематизація цих відхилень підтверджує необхідність свідомого дотримання лексичної норми для збереження чистоти, точності та виразності академічних текстів.

⁹ Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис. Київ : Вища школа, 2005. 134 с.

2. Поява морфологічних аномативів у наукових працях не є випадковою: вона зумовлена взаємодією низки внутрішньолінгвістичних та позамовних чинників. До перших належать тенденція до уніфікації мовних форм і складність засвоєння окремих ланок морфологічної парадигми. Серед позамовних факторів вирішальну роль відіграють наслідки тривалого білінгвізму, загальне послаблення інституту професійного редагування та намагання імітувати академічну вагомість через хибно зрозумілу псевдонауковість викладу.

3. Усунення синтаксичних помилок у науковому тексті виступає не просто формальним дотриманням правил мовної норми, а є ключовим інструментом забезпечення ефективності наукової комунікації. Очищення тексту від розщеплених присудків, нанизування відмінків та неправильно побудованих дієприслівникових зворотів дозволяє зробити виклад динамічним, логічним і переконливим для наукової спільноти.

Отже, подолання багаторівневих аномативів у сучасних наукових публікаціях потребує системного підходу – від підвищення індивідуальної мовної культури дослідників до відновлення стандартів якісного наукового редагування.

АНОТАЦІЯ

У розділі здійснено комплексний лінгвістичний аналіз найпоширеніших мовних аномативів у сучасних українських наукових текстах.

Дослідження охоплює три ключові рівні мовної системи: лексичний, морфологічний та синтаксичний.

На **лексичному рівні** проаналізовано негативний вплив міжмовної інтерференції, росіянізмів, плеоназмів, а також помилок, спричинених міжмовною омонімією та розмиванням значенсвих меж паронімів. На **морфологічному рівні** з'ясовано внутрішньомовні (тенденція до уніфікації, складність граматичної парадигми) та позамовні (наслідки білінгвізму, занепад інституту редагування, вияви «псевдонауковості») чинники появи відхилень від норми. На **синтаксичному рівні** окреслено шляхи подолання таких типових відхилень як розщеплені присудки, «нанизування» відмінків та некоректне вживання дієприслівникових зворотів.

Обґрунтовано, що дотримання мовної норми є не формальністю, а фундаментальною умовою забезпечення точності, логічності та переконливості наукової комунікації.

Література

1. Астахова С. О. Стильові вади сучасного стоматологічного наукового дискурсу. Збірник наукових праць I Міжнародної науково-практичної конференції «Technology, engineering and science – 2018» (24–25 жовтня 2018 р.). Лондон : ПолтНТУ, 2018. С. 201–202.
2. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис. Київ : Вища школа, 2005. 270 с.
3. Вакуленко М. О. Особливості семантики паронімів і псевдосинонімів у науковому стилі української мови. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. К. : Видавн. центр КНЛУ, 2011. Т. 14, № 2. С. 31–46.
4. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і перероб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. 143 с.
5. Куляс П. П. Типологія помилок: підручник, монографія. Київ : Видавництво НПУ імені Драгоманова. 2015. 464 с.
6. Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Бондар Н. В. Типові помилки в синтаксисі наукового стоматологічного тексту. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 6. С. 137–143. DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-6-23>
7. Максимець О. М. Лексико-стилістичні анормативи в академічному тексті *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 69. том 2. С. 148–153. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-2-24>
8. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови. К.: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
9. Селігей П. О. Типи багатослів'я в наукових текстах. *Українська мова*, 2013. № 4.

Джерела

1. Берегова О. М. Культура та комунікація. К., 2009. 175 с.
2. Бородіна Н. Концепт «душа» як фрагмент мовної картини світу українського етносу. *Наукові записки. Серія: Філол. науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2008. Вип. 75. С. 36–39.
3. Галаш І. Темпоральна структура тексту як диференційна ознака стилю. *Мандрівець*. 2006. № 2. С. 65–68.
4. Гдиченський Б. Державний устрій України. Чернівці : Рута, 2007. 167 с.
5. Грінченко О. А., Гушинець Г. П., Янчук П. І. Вплив таурину і гліцину на шлункову секрецію за умов використання тироксину. *Фізика живого*. 2008. Т. 16. № 2. С. 142–148.

6. Демченко І.А. Особливості поетики Ольги Кобилянської. К., 2001. 206 с.
7. Зарецький О. Офіційний та альтернативний дискурси. 1950–80-ті роки в УРСР. К., 2003. 260 с.
8. Кириченко О. А., Харченко О. І. Антикризова інвестиційна політика України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 1. С. 64–74.
9. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу. К., 2004. 521 с.
10. Лімборський І. В. Європейське та українське просвітництво : Незавершений проект? Черкаси, 2006. 363 с.
11. Михайленко О.М. Адаптація потенціалу торговельних систем до потреб регіонального ринку: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.05. Чернівці, 2010. 16 с.
12. Морозова Н. І. Адаптивний розвиток підприємств аптечної торгівлі: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.04. Донецьк, 2011. 20 с.
13. Політична історія України. XX століття: У 6 т. К., 2002–2003.
14. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України. К., 2003. 948 с.
15. Савчук С.А. Соціологічне дослідження фізичної культури студентів вищого технічного закладу освіти. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного ви-ховання і спорту*: зб. наук. праць. Х., 2001. № 6. С. 25–28.
16. Сисоєва Л.Ю. Банки України в інтеграційних процесах на інвестиційному ринку: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 10.02.01. Суми, 2011. 28 с.
17. Станкевич О.І. Вплив урбанізації на структурно-функціональні характеристики угруповань птахів (на прикладі м. Ужгорода): автореф. дис. ...канд. біол. наук : 03.00.16. Ужгород, 2002. 22 с.
18. Фірсов О.Г. Автоматизований комплекс для професійного відбору фахівців для діяльності в умовах підвищення небезпеки: автореф. дис. ... канд. тех. Наук : 05.13.09. Київ, 2011. 23с.
19. Харчук А.І. Авіаційна промисловість України як складова військово-промислового комплексу у 1910-ті-1980-ті роки : автореф. дис. ... д. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2011. 34 с.
20. Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860–1890). К., 2002. 326 с.
21. Шаруда С.С. Автоматизована система багатоцільового управління технологічними процесами хлібопекарського виробництва на основі

сценарного підходу : автореф. дис. ...канд. тех. наук: 05.13.07. Київ, 2009. 23 с.

22. Яшук Л. В. Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 22 с.

Information about the author:

Maksymets Oksana,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Language Training and

Communication,

Higher educational institution «Podillia State University»

12, Shevchenka Street, Kamianets-Podilskyi, Ukraine